

СТАНОВИЩЕ

от проф. дфн Панайот Димитров Карагъзов,
преподавател по история на славянските литератури
в СУ „Св. Климент Охридски”,

за дисертационния труд на
Мина Георгиева Стойнова

„Генезис, развитие и литературни отражения на идеите/митовете „Москва – Трети Рим“ и „Полша – предна крепост на християнството“ (Polska Antemurale Christianitatis) през периода 1444–1683 г.“

Научна област: 2. Хуманитарни науки
Професионално направление: 2.1. Филология
Научна специалност: Литература на народите на
Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (полска литература)
ПУ „Паисий Хилендарски”
Филологически факултет
Катедра: Славистика
Дисертация за придобиване на
образователната и научна степен „доктор“

Данни за докторанта

Мина Георгиева Стойнова завършва магистърската програма по Славянска филология (2009) и бакалавърската по „Руски и английски език“ (2011) на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. След успешно положени конкурсни изпити през 2010 г. тя е зачислена за редовен докторант по полска литература към Катедра Славистика на ПУ. От 2009 г. тя води семинарни занятия по руска литература, а от 2013 г. – по история на славянските литератури, полска литература и полски език към същата катедра. Владее полски, руски, английски и немски език. Мина Стойнова е майка на две деца, които са основната причина за прекъсването и удължаването на редовния срок на докторантурата.

Данни за докторантурата

Темата „Генезис, развитие и литературни отражения на идеите/митовете „Москва – Трети Рим“ и „Полша – предна крепост на християнството“ (Polska Antemurale Christianitatis) през периода 1444–1683 г.“ е разработена в периода 2010–2016 г. в Катедра Славистика на ПУ и е насочена за публична защита след заседание на разширен съвет на същата Катедра през март 2016 г. Изследваната дисертационна проблематика е

апробирана чрез изнесени доклади на шест научни конференции и шест публикувани статии в научни сборници.

Авторефератът от 33 стр. в оптимален пропорционален обем адекватно отразява съдържанието на дисертацията.

Описание и научни приноси на дисертацията

Дисертационният труд на Мина Стойнова се състои от въведение, четири глави (всяка от които е разчленена на множество подглавия и завършва с обобщение), заключение, обстойна библиография (съдържаща над 290 позиции на кирилица, латиница и интернет източници) и приложения. Общият графичен обем на ръкописа е 434 компютърни стр., от които 73 са приложения.

Дисертацията „Генезис, развитие и литературни отражения на идеите/ митовете „Москва – Трети Рим” и „Полша – Предна крепост на християнството“ (Polska Antemurale Christianitatis) през периода 1444–1683 г.“ е оригинално и задълбочено интердисциплинарно изследване на знакови концепти от руското и полското обществено съзнание, които в хода на времето, преминавайки през различни трансформации, се превръщат в устойчиви динамични стереотипи. М. Стойнова разглежда тяхното зараждане, развитие и литературно отражение през продължителен период от двеста и двадесет години, чиито начало и край маркират знаменитите битки на доминираната от Полша католическа армия с войската на Османската империя край Варна и Виена. На места проучванията на изследователката преднамерено излизат извън оповестената хронологична рамка, търсейки библейските корени на явленията и проявите им в по-късни исторически епохи.

В емоционалното по дух, но научно по стил, **Въведение** дисертантката представя оригиналните мисли на италианския хуманист Франческо Филелфо и руския монах Филотей, от които възникват изследваните идеи; коментира и разграничава различните терминологични обозначения (концепт, идея, концепция и т.н.); лаконично описва механизма на трансформирането на идеята в мит; прецизно определя предмета, обекта, целите, задачите и методологията на изследването; формулира ясна научна хипотеза и обосновава интредисциплинарния характер на изследването си.

Първа глава (с. 14–80) представлява обстоен преглед на научната литература, отнасяща се до идеите „Москва – Трети Рим“ и „Полша – предна крепост на

християнството“ за времето от 1444 г. до наши дни. Дисертантката е открила 35 позиции, отнасящи се към първата и 38 – към втората идея, които анализира по следните показатели: политически, религиозни, литературно-текстологични, културологични и съпоставителни. От една страна съдържанието на главата представлява подробна библиография по темата, но от друга то е аргументация на дисертационната теза на Мина Стойнова:

„Резултатите от проучването категорично установяват отсъствието на съпоставително изследване на идеите „Москва – Трети Рим” и „Полша – предна крепост на християнството” за конкретния времеви период. Този извод определя необходимостта от проследяване и изследване на генезиса, еволюцията и литературните отражения на двете идеи съобразно посочените хронологични ограничители в настоящия труд“ (с. 80).

Втора глава (81–161) е посветана на възникването на двете идеи, които са разгледани самостоятелно в тяхната хронология и специфика. Дисертантката отчита ролята на второто южнославянско/българско влияние върху обществената мисъл в Киевска и Московска Рус и аргументира твърдението си, че исихазмът лежи в основата на идеята „Москва – Трети Рим“. „Българската връзка“ е представена и чрез предтечата на разглежданата идея – Търновград като столица на съвременното християнство, а „латинската“ – чрез посланието на Венецианския сенат от 1473 г., в което цар Иван Трети се сочи за суверен на Източната империя. Изтъкнато е, че след започналото дезинтегриране на Византийската империя Българското царство се превръща в значима регионална сила. Като важна предпоставка за формирането на треторимската концепция Мина Стойнова счита афишираната от руската идеология (в контекста на загубата на независимостта на българи, сърби и гърци) теза, че Москва е приемник и продължител на римо-константинополската династична и политическа традиция.

Дисертантката свързва генезиса и модификациите на идеите за „предна крепост на християнството“ с прокламираната от Католическата църква „свещена война“ и участието на западно и централноевропейското рицарство в нея. Тук, и в целия труд, се представя политическата и географска динамичност на понятията „християнска държава“ и „предна стража/ крепост“, които водят до формирането на мнението, че именно Полша е предна крепост на (западното) християнство в знаковия период между Варненската и Виенската битка. Важно, макар и лаконично споменато, е наблюдението, че пряко и опосредствено свързващо звено между идеите „Москва – Трети Рим“ и „Полша – предна крепост на

християнството“ е нарастващата агресия и геополитическа значимост на Османската империя.

В Трета глава (162–207) М. Стойнова чрез проследяването и анализирането на най-важните политически и религиозни събития в Русия и Полша разглежда развитието и митологизирането на двата концепта. Това е периодът, през който се оформя руското самодържавие и православна Русия се превръща в теократична държава, докато в същото време Полско-Литовската Жечпосполита върви по пътя на аристократичния демократизъм и децентрализация. Специално внимание е обърнато на учредяването на Московската патриаршия (1589) и централизиращата роля и деспотична същност на управлението на Иван Четвърти – Грозни. През този период идеята за „симфония“ между светската и духовната власт е напълно изместена от превръщането на религията в държавна политика, чиято идеологическа надстройка във вътрешен и външен план става идеята „Москва – Трети Рим“. Изтъкнат е фактът, че макар и старообрядчеството да е определена алтернатива на официалната власт, то също възприема, макар и есхатологично да ограничава, тази идея.

В тази част дисертантката представя дипломатическите сондажи и политически отношения на Полша с Римокатолическата църква и с бързо (и едновременно) развиващите се антиподни геополитически фактори – Османската империя и Хабсбургската монархия. Доминиращата християнска сила през този период е Жечпосполита, която нанася решаващи поражения на Османската армия по време на битките край Хотим/Хочим (1621) и Виена (1683). Това е историческият апогей на идеята „Полша – предна крепост на християнството“, която отгук насетне започва да мутира идеологически и митологически.

Четвърта глава (208–326) на дисертацията представя литературните отражения на двете идеи от времето на Филелфо и Филотей до „Развитие на Хочимската война“ от Вацлав Потоцки. Разгледани са различни писмени паметници, сред които се открояват кореспонденцията на цар Иван Грозни с емигриралния в Жечпосполита княз Андрей Курбски и „Проповеди пред Сейма“ на йезуита Пьотр Скарга. Тези трима, заемащи различни места в обществената йерархия, личности по специфичен начин изразяват разбирането си за връзката светско-духовно, социална субординация, централизация и децентрализация на властта/ властите, отношението владетел-поданици и др. В кореспонденцията на цар Иван Четвърти Грозни с княз Андрей Курбски и в повечето

проповеди на Скарга се утвърждава държавността. Но докато царят с експресивен език и стил, обосновава преръщането на Руското царство в теократично, полският йезуит акцентира върху чистотата на католическата вяра и подчинеността на краля на църквата и ролята му на светски водач на поляците в „свещената война“ за опазване на християнството, на което Полша е „предна крепост“. Чрез разгледаните руски произведения Мина Стойнова показва пътя на превръщането на първоначалната теологична идея на монаха Филотей в обслужваща самодържеца Иван Грозни доктрина; от идея, следваща и осъществяваща Божия промисъл за богоизбраното царство, до сакрализацията на владетеля и превръщането му в едноличен властелин, управляващ държавата и света по Божия милост и заръка. От своя страна полските художествени текстове (и особено проповедите на Скарга) трасират пътя на полския религиозен месианизъм, който става част от общественото съзнание на поляците за векове напред.

В **Заключението** (327–361), наред с направените след всяка глава обобщения, дисертантката осветлява и библейските корени на двете идеи.

В докторската си дисертация Мина Стойнова установява, че семантичните ядра на изследваните идеи – „Antemurale“ и „Трети Рим“ (конкретизация на библейския мит за четирите световни империи) – за пръв път се срещат в Светото Писание, посочва първите спонтанни автори на идеите – италианския хуманист Франческо Филелфо и псковския монах Филотей – и разглежда развитието на митизираните идеи „Москва – Трети Рим“ и „Полша – предна крепост на християнството“ в контекста на католическата концепция за християнска държава (с охраната на нейните земни граници), опозицията християнство – ислям и формиращите се идейни платформи на руското самодържавие и полския месианизъм. „Българската следа“ в изследването (наред с топоса Варна) са мигриралите в Русия български йерарси Киприян и Григорий Цамблак, които чрез стимулиращата аналогия „Търново – Новият Цариград“ подбуждат появата на словесно-идейната формула „Москва – Трети Рим“. Интересно и убедително е представена причинно-следствената връзка между „треторимската идея“ и убедеността, че Руската държава и руското православие изпълняват Божия промисъл, че Бог следва своя план за спасение на човечеството, а Русия е част от Божията мисия. Стойности са наблюдението на Стойнова, че идеята „Москва – Трети Рим“ е най-дълговечната средновековна руска идея и разработването ѝ във връзка с руското старообрядчество.

Мина Стойнова разглежда развитието на всяка една от идеите/ митовете последователно и в синхрон с вътрешните и външни обществени, религиозни и политически доминанти. Този метод ѝ позволява едновременно да проследи както континуитета, така и мимикрията на идеите и тяхното митизиране. С този подход тя директно и индиректно обяснява как, прекривайки географските ограничители и игнорирайки първоначалната историческа конкретност, спонтанно изказаните мисли на Филелфо и Филотей се сдобиват с историческа дълголетност.

Научно приносна е и литературната част на дисертацията, в която са представени художествените, публицистичните и епистоларните отражения на двете идеи. Много увлекателно са интерпретирани кореспонденцията на цар Иван Четвърти Грозни с княз Андрей Курбски проповедите на Пьотр Скарга и други литературни отражения на двете изследвани идеи.

Изследването на Мина Стойнова е преплело проблематика на историята на религиите, европейската обществена история, политологията, литературознанието и редица др. дялове на съвременната хуманитаристика. То е първото паралелно проучване на двата мита не само в българската, но и в световната славистика и притежава множество научни приноси. Докторант Стойнова посочва, че идеите са жизнени и през XX век (аналогите правени между Трети Рим и Третия Интернационал, движението Солидарност като предна крепост на католицизма срещу комунизма и др.), а аз бих добавил, че може да ги открием и в редица политически прояви на Русия и Полша през последните години, между които и неучастието на Руската и Българската православна църква във Вселенския събор на Православните църкви, състоял се през юни 2016 г.

Въз основа на посочените (и редица други неупоменати) приноси в оригиналния дисертационен труд „Генезис, развитие и литературни отражения на идеите/ митовете „Москва – Трети Рим” и „Полша – предна крепост на християнството“ (Polska Antemurale Christianitatis) през периода 1444–1683 г.“ с дълбоко научно удовлетворение предлагам на уважаемите членове на Научното жури да гласуват присъждането на образователната и научна степен „Доктор“ на магистър Мина Георгиева Стойнова.

София, 23 юни, 2016 г.

Проф. д-р Панайот Карагьозов,
научен ръководител на докторант Мина Стойнова